

Illia Mechnikov in Ukrainian biographical studies: from imperial to national narratives

Olena O. Syniavska

Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture

PhD in History, Associate Professor (Ukraine)

email: ol.syniavska@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7247-3590>

Vadym M. Khmarskyi

Odesa I. I. Mechnikov National University

Doctor in History, Professor (Ukraine)

email: khmarskyi@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8140-639X>

Abstract.

This article has been prepared to mark the 180th anniversary of the birth of the eminent Ukrainian scientist and Nobel laureate Illia Mechnikov. **The purpose of this article** is to review the contributions of Ukrainian biographical scholarship devoted to the figure of Illia Mechnikov, a native of Slobozhanshchyna, Ukraine, where he began his teaching and research career (in Odesa). The authors single out, from the broader body of biographical literature, the specifically Ukrainian contribution to Mechnikov studies from the late 19th to the early 21st century. **The methodological framework** of the study combines general scientific methods (analysis, synthesis, generalization) with special historical approaches (historical-genetic, historical-typological, historical-systemic, and biographical), based on the principles of historicism, systematization, integrity, scientific objectivity, and verification. **The scientific novelty** of this research lies in the fact that, for the first time in Ukrainian historiography, a comprehensive review has been made of the works by Ukrainian scholars devoted to the study of Mechnikov's biography and scientific legacy. This forms the foundation for recognizing his belonging to Ukraine's civilizational heritage and for identifying him as a Ukrainian scientist. **Conclusions.** The remarkable personality of Illia Mechnikov (1845–1916) attracted scholarly attention, including from Ukrainian researchers, even during his lifetime. However, a deeper understanding of his place in science and the significance of his intellectual legacy began only after his death – through extensive obituaries and commemorative publications. During the Soviet era, Ukrainian authors sought to demonstrate that the progress of Soviet science was rooted in the strong traditions established by “progressive” scholars of the imperial period, often classifying Mechnikov unambiguously as a “Russian” scientist. Following the collapse of the USSR, processes of national historiographical formation began. Ukrainian scholarship has justifiably incorporated Mechnikov's legacy into Ukraine's civilizational treasury, given that he spent much of his life in Slobozhanshchyna and Southern Ukraine, particularly in Odesa. Therefore, from the perspective of national identification, Illia Mechnikov should rightly be regarded as a Ukrainian scientist.

Keywords: Illia Mechnikov, historiography, biographical studies, history of science, Ukrainian scientist.

Ілля Мечников у вітчизняній біографістиці: від імперських до національних наративів

Олена Синявська

Одеська державна академія будівництва та архітектури

кандидат історичних наук, доцент (Україна)

email: ol.syniavska@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7247-3590>

Вадим Хмарський

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

доктор історичних наук, професор (Україна)

email: khmarskyi@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8140-639X>

Анотація.

Стаття підготовлена з нагоди 180-річчя від дня народження видатного українського науковця, нобелівського лауреата Іллі Мечникова. **Метою статті** є огляд наукового доробку вітчизняної біографістики щодо постаті Іллі Мечникова, який є уродженцем України (Слобожанщина), де розпочав свою викладацьку і наукову діяльність (Одеса). Автори виокремлюють зі всього біографічного доробку вітчизняний внесок у мечниковознавство з кінця XIX до початку XXI століття. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичного, історико-типологічного, історико-системного, біографічного) методів з принципами історизму, системності, цілісності, науковості та верифікації. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше у вітчизняній історіографії здійснено огляд доробку саме українських науковців у вивчення наукового доробку і біографії Іллі Мечникова, що стає підґрунтям причетності його до цивілізаційної спадщини України і визначення його як українського вченого. **Висновки.** Масштабна персона Іллі Мечникова (1845–1916) привертала увагу дослідників, зокрема й українських, ще за його життя. Втім осмислення його місця у науці і ваги наукового доробку розпочалось лише після його смерті – через розлогі некрологи та пам'ятні згадки. Радянські українські автори прагнули продемонструвати, що поступ радянської науки спирався на міцні традиції, закладені «прогресивними» науковцями в імперську добу, до того ж часто-густо його однозвучно класифікували як «російського» вченого. З розпадом СРСР розпочались процеси становлення національних історіографій. Вітчизняна наука небезпідставно залучила спадщину І. Мечникова до цивілізаційної скарбниці України, адже більшу частину життя він провів на Слобожанщині та Півдні України, зокрема в Одесі. Тому, вочевидь, у разі національної ідентифікації Іллі Мечников потребує визначення як «український».

Ключові слова: Ілля Мечников, історіографія, біографістика, історія науки, український вчений.

Постановка проблеми. У 2025 році світова наукова спільнота відзначала 180-річчя від дня народження видатного біолога, імунолога та нобелівського лауреата Іллі Ілліча Мечникова (1845–1916), у 2026 році життя та діяльність вченого згадуватимуть в контексті 110-річчя від дня смерті. Його постать привертає увагу дослідників упродовж понад століття, проте питання його національної ідентифікації та місця в історичній пам'яті України довгий час залишалося дискусійним: радянська традиція наполягала на визначенні його як «російського» вченого, у той час як низка вітчизняних дослідників наприкінці XX – на початку XXI ст. почали обґрунтовувати його належність до українського культурного й інтелектуального простору. У зв'язку з посиленням процесів деколонізації гуманітарного знання постає потреба узагальнити внесок українських авторів у формування біографічного та історіографічного образу І. Мечникова.

Аналіз джерел та останніх досліджень. «Український, російський та французький науковець, один з основоположників порівняльної патології, еволюційної ембріології, імунології та мікробіології, творець наукової школи» – це слова про Іллю Ілліча Мечникова (1845–1916) з оприлюдненого 7 жовтня 2025 року Українським інститутом національної пам'яті «Переліку № 2 осіб та подій періоду Московського царства та Російської імперії, об'єкти, присвячені яким, відповідно до пункту 4 частини 1 статті 2 Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів», підпадають під винятки і не містять символіки російської імперської політики» ([Деколонізація](#), 2025).

З одного боку, навіть розгляд постаті І. Мечникова у наведеному вище контексті може викликати подив, але з другого – все ж є чітка афірмативна позиція держави, що стає інструментом історичної політики. Особливо через те, що питання стосовно його національної (у сучасному розумінні) приналежності не таке і просте. Для історіографічної традиції, лівова частка якої припадає на радянський час, характерне визначення І. Мечникова як «російського» вченого, що перекочувало і до сучасної російської оцінки.

Прикметним маркером «націоналізації» І. Мечникова є популярний енциклопедичний ресурс «Вікіпедія» – дуже потужний чинник формування у сучасної допитливої людини уявлення про світ. Російськомовний ресурс, що хоч і не є позицією імперського офіціозу, але визначає І. Мечникова як «російського та французького» вченого. Україномовний – як «українського та французького» (до широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну там була ще вказівка й на його «російськість»). Тут очевидним є зіткнення історичних пам'ятей, де спадщина І. Мечникова вже стає цариною «боїв за історію».

Найкоректнішим, на нашу думку, є англомовний текст «Вікіпедії», вільніший від ідеологічного протистояння мнемонічних бійців, згідно з яким І. Мечников «був зоологом із Російської імперії молдовського дворянського походження...; що народився в регіоні Російської імперії, який є частиною сьогоденної України, в родині молдовського дворянина та матері – української єврейки, а пізніше продовжив свою кар'єру у Франції. Зважаючи на цю складну

спадщину, на Мечникова претендують п'ять різних націй і народів» (Élie Metchnikoff. Wikipedia, 2025). Певно йдеться про єврейський/ізраїльський, молдовсько/румунський, російський, український та французький національні дискурси.

Енциклопедія «Британіка» демонструє еклектичність – спочатку характеризує його як «біолога російського походження» («Russian-born biologist») і одразу ж коректно пише про факт народження І. Мечникова – «побіля Харкова, Україна, Російська імперія [нині Харків, Україна]» (Élie Metchnikoff. Britannica, 2025).

У зв'язку з наведеним вище ставимо собі за мету узагальнити доробок вітчизняних дослідників, щоб простежити еволюцію сприйняття ними видатного вченого. Так, **метою статті** є огляд наукового доробку вітчизняної біографістики щодо постаті видатного українського науковця, нобелівського лауреата Іллі Мечникова (1908), який є уродженцем України (Слобожанщина), де розпочав свою викладацьку і наукову діяльність (Одеса). Під «вітчизняною історіографією» маємо на увазі тих авторів, що у різній мірі мали дотичність до України – не в ідеологічному, а територіальному сенсі.

У статті використано праці імперського, радянського та пострадянського періодів, а також сучасні дослідження, присвячені рецепції постаті І. Мечникова в українському та європейському інтелектуальному просторі. Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше у вітчизняній історіографії здійснено огляд доробку саме українських науковців у мечниковознавстві з кінця XIX до початку XXI століття, що стає підґрунтям причетності Іллі Мечникова до цивілізаційної спадщини України і визначення його як українського вченого.

Виклад основного матеріалу. Витоки біографічної уваги до постаті Іллі Мечникова знаходимо ще в імперському періоді, хоч сам науковець був його сучасником. Засади вивчення його персони закладено у праці одесита, професора Олексія Маркевича, з історії Одеського університету (1890) (Синявська, 2020). Іллі Мечникову присвячено порівняно великий фрагмент (майже п'ять сторінок) у розповіді про фізико-математичний факультет і, зокрема, кафедру зоології, на якій він працював. Йдеться про шістьох зоологів, але О. Маркевич дозволяє собі епітет лише до І. Мечникова, називаючи його «знаменитим зоологом» (Маркевич, 1890, с. 446). Історик наводить його стислу біографію, переповідаючи про початок наукової кар'єри, змальовує обставини переїзду до Одеси, факт виходу у відставку та констатує перебування І. Мечникова на той час у Парижі. Також у книзі міститься перелік праць, серед яких 80 наукових (переважно німецькою мовою) та 15 науково-популярних, який і займає більшу частину інформації про науковця.

Справжній вибух інтересу до І. Мечникова відбувся у зв'язку з його 70-річчям та смертю – упродовж 1915–1917 рр. З'явились близько трьох десятків різноманітних рефлексій – від традиційних некрологів до спроб біографічних нарисів та оцінки його наукової спадщини в цілому чи в окремих напрямках біології та філософії. Серед них такі науковці-біологи, як Яків Бардах, Олександр Безредка, Данило Заболотний, Володимир Заленський, Лев Тарасевич, Микола Умов, літературознавець Соломон Штрайх, так чи інакше пов'язані з Одесою чи тамтешнім університетом (Мельник, 1924, с.170–171).

У 1917 році – час різкої лібералізації після падіння імперії – започатковано книжкову серію «Класики природознавства», що передбачала публікацію праць видатних науковців. І першою книгою, що відкрила серію, стали «Лекції про порівняльну патологію запалення» І. Мечникова, які він читав у Пастерівському інституті (Мечников, 1917). Очевидно, що це відбулось завдяки Льву Тарасевичу, випускнику Одеського університету (1891), представнику київської школи патологів Володимира Підвисоцького. Л. Тарасевич – колишній співробітник І. Мечникова у Пастерівському інституті, був одним з п'яти членів редколегії названої книжкової серії. Згодом він вдало адаптувався до нової влади і спромігся перевидати збірку праць І. Мечникова ще раз у 1923 р. у цій же серії. Гадаємо, що його авторитет значною мірою сприяв тому, що постать І. Мечникова потрапила у коло топ-науковців, сприйнятих більшовицькою владою.

Отже, в імперський період вітчизняні дослідники зробили перші кроки щодо окреслення біографії І. Мечникова та його наукового доробку.

Гадаємо, що вирішальною подією для біографів І. Мечникова став вихід у Парижі у 1920 році ґрунтовних спогадів французькою мовою його дружини Ольги Миколаївни, що через п'ять років вийшли друком у СРСР (Мечникова, 1926).

У радянській Україні у 20–30-ті роки XX ст. мечниковознавчі дослідження зосередились у її тодішній столиці (і його малій батьківщині) та Одесі. Так, 1924 р. у Харкові з'явилась друком монографія М. Мельника з небезпідставною претензією на всебічне вивчення І. Мечникова, адже там містилась його біографія, розгляд праць та основ світогляду, хоча сам автор слушно зазначив, що його праця – лише вступ до вивчення І. Мечникова (Мельник, 1924). Варто наголосити й на опублікованій промові одеського мікробіолога Сергія Щастного з нагоди 40-річчя Одеського бактеріологічного і фізіологічного інституту професора Гамалії – колишньої

Одеської бактеріологічної станції, де він висвітлював роль І. Мечникова у створенні знаменитої установи (1925) (Щастний, 1927).

Археографічне освоєння персони І. Мечникова, крім публікацій спогадів О. Мечникової, продовжили біологи Я. Бардах (Бардах, 1925) та О. Безредка, який після І. Мечникова опинився на посаді заступника директора Пастерівського інституту (Безредка, 1926, № 7–8), а 1926 р. у Харкові вийшла друком книжка О. Безредки про науковий доробок І. Мечникова – переклад з французької (Безредка, 1926, 104 с.). Здійснювалась публікація окремих праць І. Мечникова. До безсумнівного успіху вітчизняного мечниковознавства відносимо видання у 1932 р. українською мовою «Лекцій з порівняльної патології запалення, читані у квітні й травні 1891 року в Пастерівському інституті», автор передмови – український лікар С. Генес, а перекладач – І. Холодний (Мечников, 1932). Це був унікальний досвід, що вартий наслідування і сьогодні.

Втім, незважаючи на офіційно-інституційне визнання І. Мечникова у Радянському Союзі, існування вже у 1930-ті роки у Харкові Всеукраїнського інституту бактеріології, епідеміології та сироваткотерапії його імені (нині – Інститут мікробіології та імунології імені І. І. Мечникова Національної академії медичних наук України), біографічна увага до персони І. Мечникова не була екстраординарною.

Заразом І. Мечникову продовжували приділяти увагу в Одеському університеті, зокрема, у книзі «Одеський університет за 75 років (1865–1940)» (1940). У ній акцент зроблено не стільки на науковому доробку І. Мечникова, скільки змальовано його у дусі часу, як громадського діяча, з певними елементами вульгаризаторства, у вирі суспільно-політичної боротьби, у контексті другого різночинського (за В. Леніним), етапу визвольного руху в імперії з його революційно-демократичною ідеологією, що стала предтечею появи марксизму та більшовиків (автор фрагменту Андрій Крячун). Адже невтомний вчений-матеріаліст з ліберальними поглядами відстоював свою позицію у науці, підтримував студентський рух і врешті постраждав від реакційних кіл (Хмарський, 2025, с.136–137).

У 1945 р. настало сторіччя від дня народження Іллі Мечникова. На ювілейному засіданні АН УРСР виступив академік Дмитро Третяков із доповіддю на тему: «І. Мечников як зоолог». Те, що ця проблематика його цікавила і раніше, свідчить чернетка праці «І. І. Мечников як зоолог та антрополог», написана застарілою транслітерацією (з 1912 року він був екстраординарним професором Одеського університету) і зберігається у Державному архіві Одеської області (ДАОО, ф. 331, оп. 1, спр. 6, 19 арк.). Будучи зоологом і послідовником І. Мечникова, Д. Третяков сформулював концептуальні засади його «матеріалістичного світогляду» (Третяков, 1945).

У наступні два роки українською мовою побачили світ праці киян-мікробіологів Сергія Дяченка (Дяченко, 1946) та Бориса Клейна (Клейн, 1947), який був знайомий з І. Мечниковим як співробітник Пастерівського інституту. Директор Інституту філософії АН УРСР Дмитро Острянин захистив присвячену І. Мечникову докторську дисертацію (1953), а також написав дві книжки, видані у Харкові («Світогляд І. І. Мечникова», 1948) та Києві («Боротьба І. І. Мечникова за матеріалізм у природознавстві», 1954).

У цілому українські автори писали про І. Мечникова у контексті загальної радянської парадигми. Це поширювалось і на його «національне» визначення. Так, у 1947 році побачила світ збірка статей, видана Харківським університетом – «І. І. Мечников. Пам'яті великого російського вченого», а в 1951 р. – бібліографічний покажчик «Творчість І. І. Мечникова і література про нього» (Г. Вайндрас, В. Хижняков, Н. Хижнякова). З'явився друком художній твір харківського письменника Бориса Могилевського з промовистою назвою – «Життя Мечникова. Повість про великого російського біолога» (1955).

Отже, можна констатувати, що у перше десятиліття після столітнього ювілею І. Мечникова відбувся справжній прорив у радянському мечниковознавстві. Адже закладено засади бібліографічного, археографічного, науково-популярного вивчення і навіть художнього творення його образу. Характерною ознакою ідеологічної парадигми пізнього сталінського часу була акцентуація, починаючи з назви, на тому, що він був саме «російським» вченим.

У подальші десятиліття мечниковську тематику опанували дослідники союзного масштабу і доробок українських дослідників був порівняно скромним – за кілька десятиліть можна назвати лише нове видання твору Б. Могилевського («І. І. Мечников. Повість про труди і дні великого російського біолога», 1958) у книжковій серії науково-художніх біографій «Життя визначних людей» та монографію біолога Д. Острянина «І. І. Мечников у боротьбі за матеріалістичний світогляд» (1977).

Упродовж 60–80-х років ХХ ст. І. Мечников неодмінно з'являвся на сторінках праць з історії Одеського університету, який з 1945 року носив його ім'я – «Одеському університету – сто років» (1965), «Історія Одеського університету за 100 років» (1968), «Одеський університет 1865–1990» (1991). Неодмінною авторкою фрагментів про нього була історикня Заїра Першина (Синявська, 2013). У цих книжках, на відміну від аналогічної праці 1940 року, відбувається певна корекція образу І. Мечникова – основний текст про нього розміщено у тих частинах, де йшлося

.....
про освітній процес і наукове життя університету, і лише додано окремі епізоди у розділах, присвячених суспільно-політичній боротьбі. Завдяки цим працям відбувалось перетворення І. Мечникова на культового університетського персонажа, що, звісно ж, не могло не мати надлишкових елементів глорифікації (Хмарський, 2025, с.146–147).

У пострадянський час перевага у «мечниковознавстві» об'єктивно перейшла з радянської до сучасної Росії. Особливо це помітно через наявність інформації на різноманітних російських інтернет-ресурсах (Петрюк, 2010, с. 61–62).

Втім і сучасне вітчизняне мечниковознавство у пострадянський час набуло нового дихання. Воно оформилось вже у перші роки існування незалежної України. Так, до 150-річчя І. Мечникова у 1995 р. проведено аж дві конференції – «Ідеї І.І. Мечникова та розвиток сучасного природознавства» (Харків) (Идеи, 1995) та «Ілля Мечников – великий син України та людства» (Одеса) (Бачинська, 2009, с. 631). У наступні роки дослідники зосередились на менш висвітленому «паризькому» періоді І. Мечникова, коли він працював у Пастерівському інституті (Галушка, 2001; Калита, 2006; Вергунов, 2008). Оригінальним виданням став вихід фотоальбому на 160-річчя І. Мечникова (2005) (Ілля Ілліч Мечников, 2005).

Важливе значення в українському мечниковознавстві має стаття медиків Ірини Кучми й Володимира Резника та психолога Петра Петрюка, опублікована у 2010 році в «Анналах Мечниковського інституту» – науковому журналі Інституту мікробіології і імунології імені І. І. Мечникова АМНУ. Її присвячено різноманітним аспектам біографії, наукового доробку та особистості І. Мечникова. Стаття має репрезентативне коло наукової літератури та історичних джерел, коректні посилання й академічний виклад. Хоч її опубліковано російською мовою і автори висловлюються евфемізмом про внесок І. Мечникова у «вітчизняну та світову науку» (неочевидно, до якої з них віднесено сучасну Росію), отже включають його персону в український контекст (Петрюк, 2010). Також у журналі у ювілейний для І. Мечникова рік опубліковано і вузькоспеціальну статтю щодо його наукового доробку (Чугунов, 2010).

У пострадянській Україні постать І. Мечникова була інтегрована як до контексту історії наукових товариств (Савчук, 1994) чи інституцій (Скрипченко, 1995), так і до конкретних історико-біологічних досліджень у працях В. Севастьянова (Севастьянов, 2002), К. та Ю. Васильєвих (Васильєв, 2007), В. Кузнєцова (Кузнєцов, 2011), а також присвячених мечниковській теорії ортобіозу (Клімова, 2012; Ворожбіт-Горбатюк, 2023) та його педагогічній спадщині (Голубнича, 2019) і зовсім трохи – біографічним сюжетам (Перцева, 2016). Важливою прикметою став акцент у працях на його походженні з України (Рогальчук, 2014; Паламарчук, 2015; Скрипаль, 2018). Не зайвим буде зазначити, що українські дослідники В. Кузнєцов, Н. Паламарчук та В. Савчук є фаховими істориками.

На 170–175-річчя І. Мечникова найбільше відзначились харківські дослідники, зокрема, проведено конференцію «Фундаментальні дослідження у працях І. І. Мечникова: сучасний санітарно-епідеміологічний стан та імунoproфілактики України» та опубліковано спеціальний випуск журналу, у якому їхньому землякові присвячено чотири статті (Белозеров, 2020; Бервено, 2020; Стамблер, 2020; Рогожин, 2020), а так само писали й інші автори (Андрух, 2020). Виділилися харків'яни у 2013 р. і поодиноким вітчизняним археографічним здобутком – публікацією праці І. Мечникова «Етюди оптимізму» (російською мовою) (Мечников, 2013). Зазначимо, що названі статті були присвячені або краєзнавчим, або спеціальнонауковим питанням доробку І. Мечникова. Водночас до столітніх роковин смерті І. Мечникова (2016) з'явилися й узагальнювальні публікації (Руда, 2017; Ezerchuk, 2016). Особливо відзначимо доробок Світлани Рудої – історикині, авторки монографії з історії мікробіології в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст., де І. Мечников є одним з найпомітніших фігурантів (Руда, 2000).

У 2020 р. шість співробітників Інституту мікробіології та імунології імені І. І. Мечникова АМНУ у своєму академічному виданні опублікували концептуальну статтю «Життя і творчість Іллі Ілліча Мечникова», де основний акцент зробили на науковому доробку І. Мечникова. Важлива не лише компактна подача його наукових досягнень, але й демонстрація, через посилання, інкорпорованості ідей вченого до сучасної світової науки (Минухин, 2020).

Варто зауважити, що в історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, написаній на 150-річчя закладу вищої освіти (2015), постать І. І. Мечникова виглядає вельми скромно, що безсумнівно ставить питання про спеціальне дослідження щодо перебування видатного науковця в Одесі.

Висновки. Отже, масштабна персона І. Мечникова привертала увагу ще за його життя. Втім осмислення його місця у науці і ваги наукового доробку розпочалось лише після його смерті через розлогі некрологи та пам'ятні згадки. Особливе місце у цьому процесі посіли ґрунтовні спогади його дружини Ольги Мечникової. У 20–30-ті XX століття в Україні вийшла друком низка праць про І. Мечникова. У зв'язку зі столітнім ювілеєм відбулась інтенсифікація дослідницької уваги до І. Мечникова, але центр досліджень однозначно перемістився до

союзного центру. Радянські автори прагнули продемонструвати, що поступ радянської науки спирався на міцні традиції, закладені «прогресивними» науковцями в імперську добу, при цьому часто-густо його однозначно класифікували як «російського» вченого.

З розпадом СРСР розпочались процеси становлення національних наукових шкіл, які по-різному сприймали місце наукового надбання І. Мечникова. Вітчизняна наука, переважно зусиллями харків'ян та одеситів, небезпідставно залучила спадщину І. Мечникова до цивілізаційної скарбниці України, адже більшу частину життя він провів на Слобожанщині та Півдні України, зокрема в Одесі. Тому, вочевидь, у разі національної ідентифікації, Ілля Мечников потребує визначення як «український». Однак є інший підхід, який сповідують сучасні вітчизняні енциклопедії, не надаючи жодної національної ознаки (Бачинська, 2009; Скрипаль, 2018). Певно, з огляду на те, що вони за визначенням є українськими.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Андрух, В. С., & Слободян, М. В.** (2020). І. І. Мечников: штрихи до портрета (до 175-річчя з дня народження). *Актуальна інфектологія*, 8(1), 77–83.
- Бардах, Я. Ю.** (1925). Воспоминания об И. И. Мечникове. *Врачебное дело*, 1517, 1195–1201.
- Бачинська, О. А.** (2009). Мечников Ілля Ілліч. *Енциклопедія історії України* (Т. 6, с. 631). Київ: Наук. думка.
- Безредка, А. М.** (1926). Воспоминания о И. И. Мечникове. *Природа*, 7–8.
- Безредка, А. М.** (1926). *История одной идеи. Творчество Мечникова*. Харьков: Госиздат.
- Белозеров, И. В., Кириченко, М. И., Проценко, Е. С., Мищенко, Т. С., Ремнёва, Н. А., & Лядова, Т. И.** (2020). Илья Ильич Мечников и медицинский факультет Харьковского университета. *Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини*, 2(Б), 8–13.
- Бервено, О. М.** (2020). Про музей І. І. Мечникова в Дворічній. *Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини*, 2(Б), 38–40.
- Васильев, Ю. К., & Васильев, К. Г.** (2007). В. В. Подвысоцкий и И. И. Мечников (к 150-летию со дня рождения В. В. Подвысоцкого). *Інтегративна антропологія*, 1(9), 13–15.
- Вергунов, В. А.** (2008). Україна та Франція у житті та творчому доробку І. І. Мечникова. *Сільськогосподарська мікробіологія*, 8, 168–177.
- Ворожбіт-Горбатюк, В., Собченко, Т., & Козиренко, С.** (2023). Теорія ортобіозу Іллі Мечникова. *Новий колегіум*, 1–2(110), 105–109.
- Галушка, Р. А., Кучма, И. Ю., & Глазунова, Л. И.** (2001). Научная деятельность И. И. Мечникова за рубежом. *Аннали Мечниковського інституту*, 2, 65–69.
- Голубнича, Л. О.** (2019). Педагогічні ідеї Іллі Мечникова в контексті сучасності. *Педагогіка та психологія*, 61, 31–42.
- Деколонізація** (2025). Деконізація: оприлюднено переліки осіб та подій, що містять та не містять символіку російської імперської політики URL: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/perelik-osib-ta-podiy-shcho-ne-mistyat-symvoliku-rosiyskoyi-imperskoyi-polityky> (дата звернення: 21.08.2025).
- ДАОО – Державний архів Одеської області.**
- Дяченко, С. С.** (1946). *І. І. Мечников: життя і діяльність*. Харків: Держмедвидав.
- Идеи** (1995). Идеи И.И. Мечникова и развитие современного естествознания. Тези конференції. Харків.
- Ілля Ілліч Мечников. Фотоальбом.** (2005). Харків.
- Калита, В.** (2006). Эмиль Ру: «Институт Пастера многим Вам обязан». Страницы жизни лауреата Нобелевской премии Ильи Мечникова. *Здоров'я України*, 4. URL: <http://healthua.com/articles/1243.html> (дата звернення: 15.08.2025).
- Клейн, Б. І.** (1947). *Ілля Ілліч Мечніков*. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Клімова, О. М., Кордон, Т. І., & Іваненко, М. О.** (2012). Концепція ортобіозу І. І. Мечникова та характеристика імунорезистентності при ішемії кишківника у хворих різного віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, 32, 154–159.
- Кузнєцов, В. О.** (2011). *Становлення та функціонування наукових мікробіологічних шкіл у Новоросійському (Одеському) університеті (друга половина XIX – перша половина XX століть)* (дис. ... канд. іст. наук). Київ.
- Маркевич, А. И.** (1890). *Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета*. Одесса: Эконом. тип.
- Мельник, М.** (1924). *И. И. Мечников: Жизнь, труды, мировоззрение*. Харьков.
- Мечников, І.** (1932). *Лекції з порівняльної патології запалення*. Харків–Київ: Медвидав УСРР.
- Мечников, И.** (1917). *Лекции о сравнительной патологии воспаления*. Москва: Природа.
- Мечников, И.** (2013). *Этюды оптимизма*. Харьков: Фолио.
- Мечникова, О. Н.** (1926). *Жизнь Ильи Ильича Мечникова*. Москва–Ленинград: Госиздат.

- Минухин, В. В., Колотова, Т. Ю., Скляр, Н. И., Воронкина, И. А., Давыденко, М. В., & Казмирчук, В. В. (2020). Жизнь и творчество И. И. Мечникова. *Annals of Mechnikov Institute*, 3, 11–35.
- Паламарчук, Н. І. (2015). Ілля Мечников – лауреат Нобелівської премії, уродженець України. *Сторінки історії*, 39, 33–41.
- Перцева, Ж. Н. (2016). Женщины в судьбе И. И. Мечникова. *Медицинский университет*, 3–4, 7.
- Петрюк, П. Т., Кучма, И. Ю., & Резник, В. И. (2010). Илья Ильич Мечников биографические, научные и психиатрические аспекты (к 165-летию со дня рождения). *Annals of Mechnikov Institute*, 2, 53–62.
- Рогальчук, Л. (2014). З безмежною вірою в силу науки. *Дати і події*, 1(5), 130–133.
- Рогожин, Б. А. (2020). Харьков в жизни И. И. Мечникова. *Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини*, 2(Б), 14–24.
- Руда, С. П. (2000). *Нариси з історії мікробіології в Україні*. Київ: ІВЦ Держкомстату України.
- Руда, С. П. (2017). Становлення мікробіології як наукової дисципліни (до 100-річчя від дня смерті І. І. Мечникова). *Історія науки і техніки*, 10, 204–210.
- Савчук, В. С. (1994). *Естественнонаучные общества Юга Российской империи*. Дніпропетровськ: ДДУ.
- Севастьянов, В. Д. (2002). Вклад І. І. Мечникова та О. О. Ковалевського в створення сільськогосподарської ентомології в Україні. *Вісник ОНУ. Серія Біологія*, 7(1), 314–319.
- Синявська, О. (2013). Заїра Першина: штрихи до портрету. *Історична Україністика в Одеському університеті*, 168–189.
- Синявська, О. (2020). Олександр Маркевич – історіограф Одеського університету. *Південний захід. Одесика*, 29, 210–222.
- Скрипаль, І. Г. (2018). Мечников Ілля Ілліч. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-66768> (дата звернення: 22.08.2025).
- Скрипченко, Г. С. (1995). Одесский НИИ вирусологии и эпидемиологии им. И. И. Мечникова. У *Очерки развития науки в Одессе*, 347–353.
- Славетний співвітчизник (2005). Славетний співвітчизник: до 160-х роковин І. І. Мечникова. Каталог виставки. Харків.
- Стамблер, І. (2020). Ілля Мечников – засновник геронтології. *Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини*, 2(Б), 29–30.
- Третьяков, Д. К. (1945). Мечников як зоолог. До сторіччя з дня народження Іллі Ілліча Мечникова (1845–1945). *Доповіді АН УРСР*, 8–15.
- Хмарський, В. (2025). Еволюція образу Іллі Мечникова у синтетичних працях з історії Одеського університету (кінець 19 – початок 21 ст.). *Бібліотечний Меркурій*, 1(33), 132–150.
- Чугунов, В. В. (2010). Антропологические исследования И. И. Мечникова в истории сексологии XIX–XX веков (к 165-летию со дня рождения). *Аннали Мечниковського інституту*, 2, 49–52.
- Щастный, С. М. (1927). Одесский бактериологический институт за 40 лет: речь в торжественном заседании Научной конференции Института 12/IX 1926. *Отчет Одес. гос. санит.-бактериол. ин-та им. И. И. Мечникова за 1925–1926*, 5–16.
- Élie Metchnikoff. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Elie-Metchnikoff> (дата звернення: 22.05.2025).
- Élie Metchnikoff. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%89lie_Metchnikoff (дата звернення: 24.05.2025).
- Ezepchuk, Yu. V., & Kolybo, D. V. (2016). Nobel Laureate Ilya Mechnikov: Life story and career. *The Ukrainian Biochemical Journal*, 88(6), 98–109.

References:

- Andrukh, V. S., & Slobodian, M. V. (2020). I. I. Mechnykov: shtrykhy do portreta (do 175-richchia z dnia narodzhennia) [I. I. Mechnikov: Touches to the portrait (on the 175th anniversary)]. *Aktualna infektolohiia*, 8(1), 77–83. [in Ukrainian].
- Bachynska, O. A. (2009). Mechnykov Illia Illiovych [Ilya Mechnikov]. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 6, p. 631). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Bardakh, Ia. Yu. (1925). Vospominaniia ob I. I. Mechnikove [Memoirs about I. I. Mechnikov]. *Vrachebnoe delo*, 1517, 1195–1201. [in Russian].
- Belozarov, I. V., Kyrychenko, M. I., Protsenko, E. S., Myshchenko, T. S., Remniova, N. A., & Liadova, T. I. (2020). Ilya Illiich Mechnykov i medytsynskyi fakultet Kharkivskoho universytetu [Mechnikov and the medical faculty of Kharkiv University]. *Skhidnoievropeyskyi zhurnal vnutrishnoi ta simeinoi medytsyny*, 2(Б), 8–13. [in Russian].

- Berveno, O. M.** (2020). Pro muzei I. I. Mechnykova v Dvorichnii [On the Mechnikov Museum in Dvorichna]. *Skhidnoevropeyskyi zhurnal vnutrishnoi ta simeinoi medytsyny*, 2(B), 38–40. [in Ukrainian].
- Bezredka, A. M.** (1926). *Istoriia odnoi idei. Tvorchestvo Mechnikova* [The history of one idea. The work of Mechnikov]. Kharkiv: Hosyzdat. [in Russian].
- Bezredka, A. M.** (1926). Vospominaniia o I. I. Mechnykove [Memoirs about I. I. Mechnikov]. *Priroda*, 7–8. [in Russian].
- Chuhunov, V. V.** (2010). Antropolohichni doslidzhennia I. I. Mechnykova v istorii seksolohii XIX–XX stolit (k 165-richchiu) [Anthropological studies of Mechnikov in the history of sexology]. *Annaly Mechnykovskoho instytutu*, 2, 49–52. [in Ukrainian].
- DAOO** – Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of Odesa Region].
- Decolonization** (2025). Decolonization: Lists of persons and events that contain or do not contain symbols of Russian imperial policy have been published Retrieved from <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/perelik-osib-ta-podiy-shcho-ne-mistytat-symvoliku-rosiyskoyi-imperskoyi-polityky> (Accessed: 21.08.2025). [in Ukrainian].
- Diachenko, S. S.** (1946). *I. I. Mechnykov: zhyttia i diialnist* [Life and work]. Kharkiv: Derzhmedvydav. [in Ukrainian].
- Élie Metchnikoff.** (2025, May 24). *Wikipedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%89lie_Metchnikoff (Accessed: 24.05.2025). [in English].
- Élie Metchnikoff.** (n.d.). *Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/Elie-Metchnikoff> (Accessed: 22.05.2025). [in English].
- Ezepchuk, Yu. V., & Kolybo, D. V.** (2016). Nobel Laureate Ilya Mechnikov: Life story and career. *The Ukrainian Biochemical Journal*, 88(6), 98–109. [in English].
- Halushka, R. A., Kuchma, I. Yu., & Hlazunova, L. I.** (2001). Nauchnaia deiatelnost I. I. Mechnikova za rubezhom [Scientific activity of Mechnikov abroad]. *Annaly Mechnykovskoho instytutu*, 2, 65–69. [in Russian].
- Holubnych, L. O.** (2019). Pedahohichni idei Illi Mechnykova [Pedagogical ideas of Mechnikov]. *Pedahohika ta psykholohiia*, 61, 31–42. [in Ukrainian].
- Idei** (1995). Idei I. I. Mechnikova i razvitie sovremennogo estestvoznaniia [Ideas of Mechnikov and the development of science]. Tezy konferentsii. Kharkiv. [in Russian].
- Illia Illiich Mechnykov.** Fotoalbom [Photo album] (2005). Kharkiv. [in Ukrainian].
- Kalyta, V.** (2006). Emil Ru: «Institut Pastera mnogim Vam obyazan». Stranitsy zhizni laureata Nobelevskoi premii Illi Mechnikova [«The Pasteur Institute Owes You Much»: Pages from the life of Nobel laureate Ilya Mechnikov]. *Zdorovia Ukrainy*, 4. Retrieved from <http://healthua.com/articles/1243.html> (Accessed: 15.08.2025). [in Russian].
- Khmarskyi, V.** (2025). Evoliutsiia obrazu Illi Mechnykova u syntetychnykh pratsiakh z istorii Odeskoho universytetu (kinets 19 – pochatok 21 st.) [The evolution of Mechnikov's image in syntheses on the history of Odesa University]. *Bibliotechnyi Merkurii*, 1(33), 132–150. [in Ukrainian].
- Klein, B. I.** (1947). *Illia Illiich Mechnykov* [Ilya Mechnikov]. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR. [in Ukrainian].
- Klimova, O. M., Kordon, T. I., & Ivanenko, M. O.** (2012). Kontseptsiiia ortobiozu I. I. Mechnykova ta kharakterystyka imunorezystentnosti pry ishemii kyshtkivnyka u khvorykh riznogo viku [The concept of I. I. Mechnikov's orthobiosis and the characteristics of immune resistance in intestinal ischemia in patients of different ages]. *Naukovyi visnyk Uzhorodskoho universytetu. Serii Biolohiia*, 32, 154–159. [in Ukrainian].
- Kuznietsov, V. O.** (2011). *Stanovlennia ta funktsionuvannia naukovykh mikrobiolohichnykh shkil u Novorosiiskomu (Odeskomu) universyteti (druha polovyna XIX – persha polovyna XX stolit)* [The formation and functioning of scientific microbiological schools at Novorossiysk (Odesa) University (late 19th – first half of the 20th century)] (PhD dissertation). Kyiv. [in Ukrainian].
- Markevich, A. I.** (1890). *Dvadtsatypiatiletie Imperatorskoho Novorossiiskoho universiteta* [25th anniversary of Novorossiysk University]. Odesa: Ekonom. typ. [in Russian].
- Mechnikov, I.** (1917). *Lektsii o sravnitelnoi patologii vospaleniia* [Lectures on comparative pathology of inflammation]. Moskva: Priroda. [in Russian].
- Mechnikov, I.** (2013). *Etiudy optymizmu* [Essays on optimism]. Kharkiv: Folio. [in Russian].
- Mechnikova, O. N.** (1926). *Zhizn Illi Illicha Mechnikova* [Life of Mechnikov]. Moskva–Leningrad: Hosizdat. [in Russian].
- Mechnykov, I.** (1932). *Lektsii z porivnialnoi patolohii zapalennia* [Lectures on comparative inflammation pathology]. Kharkiv–Kyiv: Medvydav. [in Ukrainian].
- Melnyk, M.** (1924). *I. I. Mechnikov: zhizn, trudy, mirovozzrenie* [Life, works, worldview]. Kharkiv. [in Russian].
- Minukhin, V. V.** et al. (2020). Zhizn i tvorchestvo I. Mechnikova [Life and work]. *Annals of Mechnikov Institute*, 3, 11–35. [in Russian].

- Palmarchuk, N. I.** (2015). Illia Mechnykov – laureat Nobelivskoi premii, urodzhenets Ukrainy [Nobel laureate and native of Ukraine]. *Storinky istorii*, 39, 33–41. [in Ukrainian].
- Pertseva, Zh. N.** (2016). Zhenshchiny v sudbe I. I. Mechnikova [Women in the fate of I. I. Mechnikov]. *Medychnyi universytet*, 3–4, 7. [in Russian].
- Petriuk, P. T., Kuchma, I. Yu., & Reznik, V. I.** (2010). Il'ia Il'ich Mechnikov: biograficheskie, nauchnye i psikhiatricheskie aspekty (k 165-letiiu so dnia rozhdeniia) [Illia Mechnikov: Biographical, scientific and psychiatric aspects (to the 165th anniversary)]. *Annals of Mechnikov Institute*, 2, 53–62. [in Russian].
- Rohalchuk, L.** (2014). Z bezmeznoi viroiu v sylu nauky. Do 170-richchia vid dnia narodzhennia I. Mechnikova (1845–1945) [With boundless faith in the power of science]. *Dati i podii*, 1(5), 130–133. [in Ukrainian].
- Rohozhyn, B. A.** (2020). Kharkiv v zhyzni I. I. Mechnikova: litsa, doma, ulitsy [Kharkiv in Mechnikov's life: people, houses, streets]. *Skhidnoevropeyskyi zhurnal vnutrishnoi ta simeinoi medytsyny*, 2(B), 14–24. [in Russian].
- Ruda, S. P.** (2000). *Narysy z istorii mikrobiologii v Ukraini (kinets XIX – pochatok XX st.)* [Essays on the history of microbiology in Ukraine]. Kyiv: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy. [in Ukrainian].
- Ruda, S. P.** (2017). Stanovlennia mikrobiologii yak naukovoï dystsyplyny (do 100-richchia vid dnia smerti I. I. Mechnikova) [The formation of microbiology as a scientific discipline]. *Istoriia nauky i tekhniki*, 10, 204–210. [in Ukrainian].
- Savchuk, V. S.** (1994). *Estestvennonauchnye obshchestva luga Rossiiskoi imperii: vtoraiia polovina XIX – nachalo XX st.* [Natural science societies of the South of the Russian Empire]. Dnipropetrovsk: DDU. [in Russian].
- Sevastianov, V. D.** (2002). Vklad I. I. Mechnikova ta O. O. Kovalevskoho v stvorennia silskohospodarskoi entomologii v Ukraini [Contribution to agricultural entomology]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Biologiya*, 7(1), 314–319. [in Ukrainian].
- Shchasnyi, S. M.** (1927). Odeskyi bakteriologichnyi instytut za 40 rokiv: rech u torzhestvennomu zasidanni 12/IX 1926 [The Odesa Bacteriological Institute for 40 years]. *Otchet Odeskoho derzhavnoho sanit.-bakteriol. instytutu im. I. I. Mechnikova za 1925–1926*, 5–16. [in Russian].
- Skripchenko, H. S.** (1995). Odeskyi naukovo-doslidnyi instytut virusologii i epidemiologii im. I. I. Mechnikova [Odesa Research Institute of Virology and Epidemiology]. In *Ocherki razvitiia nauki v Odesse*, 347–353. [in Russian].
- Skrypal, I. H.** (2018). Mechnykov Illia Illiovych [Illia Mechnikov]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-66768> (Accessed: 22.08.2025). [in Ukrainian].
- Slavetnyi spivvitchyznak** (2005). Slavetnyi spivvitchyznak: do 160-kh rokovyn I. I. Mechnikova: katalog vystavky [An illustrious compatriot: Exhibition catalog] Kharkiv. [in Ukrainian].
- Stambler, I.** (2020). Illia Mechnykov – zasnovnyk herontologii [Founder of gerontology]. *Skhidnoevropeyskyi zhurnal vnutrishnoi ta simeinoi medytsyny*, 2(B), 29–30. [in Ukrainian].
- Syniavska, O.** (2013). Zaira Valentynivna Pershyna: shtrykhy do portretu [Zaira Pershyna: Strokes to a portrait]. *Istorychna Ukrainistyka v Odeskomu universyteti: vyznachni vikhi, personazhi, dorobok*, 168–189. [in Ukrainian].
- Syniavska, O.** (2020). Oleksii Markevych – istoriograf Odeskoho universytetu [Oleksii Markevych, the historiographer of Odesa University]. *Pivdennyi zakhid. Odesyka*, 29, 210–222. [in Ukrainian].
- Tretiakov, D. K.** (1945). Mechnikov yak zooloh. Do storichchia z dnia narodzhennia Illi Illiicha Mechnikova (1845–1945) [Mechnikov as a zoologist]. *Dopovidi AN URSS*, 8–15. [in Ukrainian].
- Vasyliev, Yu. K., & Vasyliev, K. H.** (2007). V. V. Podvysotskyi i I. I. Mechnykov [Podvysotskyi and Mechnikov]. *Intehrativna antropologiya*, 1(9), 13–15. [in Russian].
- Verhunov, V. A.** (2008). Ukraina ta Frantsiia u zhytti I. I. Mechnikova [Ukraine and France in Mechnikov's life]. *Silskohospodarska mikrobiologiya*, 8, 168–177. [in Ukrainian].
- Vorozhbit-Horbatyuk, V., Sobchenko, T., & Kozyrenko, S.** (2023). Teoriia ortobiozu Illi Mechnikova [Mechnikov's theory of orthobiosis]. *Novyi kolehium*, 1–2(110), 105–109. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 12.09.2025

Схвалено до друку / Accepted: 24.10.2025